

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וישלח, תשע"א
מספר 889מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

לילה סוער במעבר יבוק*

יעקב אבינו העביר את משפחתו ואת רכושו במעבר יבוק ולאחר מכן התבודד ושקע בהרהורים. הרהורים קשים היו לו. ייתכן שמחר בבוקר יבוא עֶשׂו אחיו עם ארבע מאות איש כדי להרוג אותו. יעקב כבר שלח לו מתנות, אך כנראה ללא הועיל. הוא גם התפלל לה' אך לא קיבל תשובה. אמנם יש לו תכנית, הוא כבר חילק את כוחותיו לשני מחנות וציווה את הראשון להילחם בעֶשׂו, אם זה יפתח בלחימה, ואת השני ציווה לברוח. אולם לאן? ללבן?

ואם בכל זה לא די, הרי פתאום מתנפל עליו מי שנראה כפרא אדם, שפניו כפני עֶשׂו ומתאבק עמו כל הלילה. עם עלות השחר מבקש האיש להימלט, אך יעקב אינו מרפה ממנו. האיש מתחנן לפני יעקב שייתן לו ללכת כי כבר עלה השחר. בשלב זה הבין יעקב שמלאך ה' נאבק עמו, ואם פניו כפני עֶשׂו, הרי בעניין עֶשׂו הוא בא אליו.¹ יעקב משיב לאיש שהוא מוכן לשחרר אותו בתנאי שיברך אותו. המלאך שואל אותו לשמו, ויעקב משיב ששמו יעקב. על זה השיב לו המלאך תשובה תמוהה בזו הלשון: "לא יעקב יאמר עוד שִׁמְךָ פִּי אִם-יִשְׂרָאֵל כִּי-שְׂרִית עִם-אֱלֹהִים וְעַם-אֲנָשִׁים וְתוֹכַל" (לב:כט).

פסוק זה קשה ביותר. אם כוונת המלאך הייתה לשנות את שם יעקב, היה עליו לומר: 'לא יעקב יקרא עוד שִׁמְךָ', כמו אצל אברהם.² ועוד, הרי השם יעקב נשאר לו, והשם הנוסף, ישראל, ישמש למטרה אחרת.³ השורש ש-ר-ה פירושו להיאבק ב-, וכאן כמובן מתעוררת השאלה מי הם האנשים שנאבקו עמו. כאמור, הפסוק אמנם קשה, אולם פתרונו יסביר לנו את משמעותו של הקטע כולו.

ראשית, נבחן את דעת המפרשים. הפרשנים בנו יעקב, בובר-רוזנצווייג ואחרים הוסיפו רבות בהבנת הקטע, אך לטעמי חשובה מכולם הייתה לאה פרנקל בספרה "פרקים במקרא".⁴ לדעתה, הביטוי "עם א-להים ועם אנשים" הוא מעין 'הן-דיא-דיס' (שניים שהם אחד),⁵ כמו "קִטְנֹתֵי מִפְּלֵ הַחֲסִדִּים וּמִכָּל-הָאֱמֶת" (לב:יא), שפירושו חסדים של אמת, ורק בגלל צורת הרבים של השם "א-להים" בא גם השם השני ברבים: אנשים. המובן הוא אפוא: 'כי שרית עם איש א-להים'.

אם כן, מדוע הכתוב לא השתמש בצירוף הרגיל "איש א-להים"? לאה פרנקל לא העלתה את השאלה הזאת, ולהלן נדון בה בעניין המפגש בין יעקב לעֶשׂו.

* לזכרו של פרופ' חנן אשל – חוקר גדול וחבר נפלא.

¹ כך נראה לי עניין מראה המלאך, ולדוגמה נוספת אציין את מראה המלאך המבשר להורי שמשון את לידת בנם שמשון: "וּמִרְאָהוּ כְּמִרְאָה מְלָאךְ הָאֱלֹהִים נֹרָא מְאֹד" (שופ' יג:א), כלומר המצב בישראל רע מאוד.

² בראשית יז:ה.

³ ולא אאריך כאן בעניין זה.

⁴ ההסתדרות הציונית העולמית, המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה, ירושלים תשמ"א, עמ' 134 ואילך.

⁵ הן-דיא-דיס הוא צירוף של שני שמות עצם, כאשר השני הוא לוואי לראשון. לדוגמה: חסד ואמת = חסד של אמת. ככל הידוע לי, גילה זאת החכם ע"צ מלמד.

יעקב הבין את המסר שמסר לו המלאך: אם רצונך להתמודד עם אחיך, עם עֶשָׂו, עשה זאת בדרך של מאבק כשר ולא בדרך של "בָּא אַחִיךָ בְּמַרְמָה" (כז:לה). עתה עליך לתקן את המעוות; עליך לפייס את אחיך. עוד הבין יעקב שדברי המלאך הם התשובה שה' עונה לו על תפילתו: "הֲצִילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֶשָׂו כִּי-יָרָא אֲנֹכִי אֹתוֹ פֶּן-יָבֹוא וְהַפְּנִי אִם-עַל-בָּנָיִם" (לב:יב).

הפירוש הזה מיישב לנו גם קושי גדול בהמשך הפרשה (תחילת פרק ל"ג): "וַיֵּשֶׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה עֶשָׂו בָּא... עַד-גִּישָׁתוֹ עַד-אָחִיו". מה קרה לתכניתו שגילה לנו הכתוב בפרק לב:ח – "וַיֵּרָא יַעֲקֹב מֵאֵד וַיֵּצֵר לוֹ וַיַּחֲזֵק אֶת-הָעַם אֲשֶׁר-אִתּוֹ וְאֶת-הַצֹּאן וְאֶת-הַבָּקָר וְהַגְּמָלִים לְשֵׁנֵי מַחֲנֹת. וַיֹּאמֶר אִם-יָבֹוא עֶשָׂו אֶל-הַמַּחֲנֶה הָאֵחָת וְהִפְּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנֶּשְׂאָר לְפִלִּיטָה"? אמנם יעקב חילק את האנשים אשר אתו לכמה מחנות, אולם לא לשם מלחמה ולא לשם בריחה אלא לשם ניסיון למצוא חן בעיני עֶשָׂו. אין ספק שרק השיחה עם המלאך יכלה להשפיע: היא שהביאה לשינוי מוחלט של התכניות המקוריות. בהמשך הפרשה (בפרק לג:ג-ח) בא החלק הטבעי של הברכות ההדדיות בין שני אחים, שלא ראו זה את זה זמן רב, והשיח הרציני נפתח בשאלת עֶשָׂו את יעקב על העדרים ששלח לו יעקב בידי שליחים (פסוק ח). יעקב מסביר לו שזה מיועד למצוא חן בעיניו, אך עֶשָׂו מסרב בתחילה לקבל את המתנה, כפי שמחייב הנימוס במזרח. יעקב נשאר בשלו, וכאן יש לזכור בביטויים שהוא משתמש בהם. בתחילה הוא קורא למתנה מנחה: "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-נָא אִם-נָא מְצֵאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלִקְחָתָּ מִנְּחֹתַי מִיָּדִי" (לג:י).⁶ מנחה, כידוע, נותן הקטן לגדול, לשליט. זהו הרמז הראשון של יעקב לעֶשָׂו, שהברכה שקיבל (יעקב) במרמה לא התגשמה. אדרבה, לא יעקב הוא השליט אלא עֶשָׂו, ועוד ממשיך יעקב ועוטר את דבריו באזכור, שראה את פני עֶשָׂו בחלום "כִּרְאָת פְּנֵי אֱלֹהִים" וַתְּרַצְנֵנִי (שם). בזה מחזיר יעקב לעֶשָׂו את הבכורה, שכאילו רכש אותה מאחיו בתנאים לא הולמים, וכן דברי רש"י על אתר, אך לשם מטרה אחרת.

עתה נעבור לפסוק יא: "קַח-נָא אֶת-בְּרִכְתִּי אֲשֶׁר הִבָּאת לָךְ כִּי-חַנְּנִי אֱ-לֹהִים וְכִי יֵשׁ-לִי-כֹל וַיַּפְצֵר-בוֹ וַיִּקַּח". לאה פרנקל כותבת על המעבר מ"מנחתי" ל"ברכתי":⁸

ברם, גם ביטויים 'נרדפים' אינם זהים. הם נבדלים זה מזה במשמעם, ולוא הבדל דק ביותר. לעתים אין בכוחנו לעמוד על ההבדל הדק במשמעות, ואילו כאן המעבר מ"מנחתי" ל"ברכתי" נראה לנו כמביע את אותה המשמעות אשר מ. בובר העמידנו עליה. במלה "ברכתי" רומז יעקב לאותה ברכה אשר בעבר לקחה מעֶשָׂו, ואשר אותה הוא חפץ להחזירה לו. בביטוי "ברכתי" אין הכוונה לאותו החלק של ברכת האב, אשר בו איחל לו עושר כלכלי, אלא לחלק האחר של ברכת יעקב, אשר בו איחל לו שררה ושלטון.

הרי שמענו מתחילת פרק ל"ב שיעקב דוחה ומבטל שלטון זה על אחיו על ידי שבעקיבות הוא מכנה את עצמו עבד ואת עֶשָׂו אדון, כלומר ההיפך מברכת האב נתאמת: אתה האדון ואני עבדך. פירוש זה של בובר יפה מאוד ונכון מאוד, ובזה מפייס יעקב את עֶשָׂו אחיו, ועֶשָׂו מצדו גומל לו ומפנה לו את ארץ ישראל, אולי משום שידע את תוכנה של ברכת אברהם, שבה נועדה ארץ ישראל ליעקב (בר' לו:ו-ח).

עתה נותר לברר מדוע בחר המלאך בצורה של "שניים שהם אחד" והעדיף אותה על המבנה הפשוט של הביטוי "איש א-להים" או "מלאך א-להים"?

לדעתי, הסיבה היא רמז היכול להיווצר על ידי דו-משמעות, אם משתמשים בצורה של "שניים שהם אחד". אילו היה כתוב 'ויאמר לא יעקב יאמר עד שמך כי אם ישראל כי שרית עם מלאך א-להים ותוכל', הרי כל הקטע היה מקבל משמעות משונה של תהילה ליעקב, שהצליח לשרות עם המלאך בדרך הוגנת. אין לזה כל קשר לכתוב הקודם ולבא אחריו. אך לא כן לפי הכתוב בפרשתנו, שבו נוצרה דו-משמעות: "לא יַעֲקֹב יֹאמֶר עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם-יִשְׂרָאֵל כִּי-שְׂרִיתָ עִם-אֱ-לֹהִים וְעַם-אֲנָשִׁים וַתּוֹכַל". מיד נשאלת השאלה מי הם האנשים, על כל פנים במבט ראשון, ומיד חושבים גם על עֶשָׂו. לזה עוד מתלווה המילה "ותוכל". בהרהור ראשון הצירוף הזה יכול לרמוז ליעקב שהוא יכול להתמודד עם אחיו בדרכים נאותות וגם להצליח. אמת, אין זאת הפרשנות הנכונה של הפסוק, אך גם הבנה ראשונית ומוטעית יכולה להתקבל כרעיון מפתה או כתשובה על תפילתו של יעקב "הצילני נא מיד אחי מיד עֶשָׂו". אם כן תהיה ברכת המלאך כוללת את הרמז כך: לא ייאמר עוד שמך יעקב, הנאבק בדרכי מרמה. ההוכחה היא המאבק שנאבקת אתי, ואם תיאבק כך עם עֶשָׂו כמו שנאבקת אתי, אתה עשוי להצליח.

מרדכי עמית
משואות יצחק

⁶ כך נקראת המתנה גם בשלבי הכנתה (לב:יד-יט).

⁷ הפרשנים חלוקים במשמעות השם, האם הכוונה לקודש או לחול.

⁸ שם עמ' 155.